

*Почечун О.І.,
ст. викладач Дніпропетровського національного
університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна*

РОЛЬ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ПЕРЕВЕЗЕННЯХ ПАСАЖИРІВ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Проблема перевезення пасажирів є однією з найважливіших для багатьох сфер вітчизняної економіки. Наприклад, одним з принципових моментів у розвитку туризму в Україні є питання підвищення ефективності роботи і функціонування українських залізниць, які є другим за рейтингом видом транспорту, що використовується для подорожей в Україні. Надання якісних послуг перевезень залізницею, покращення рівня транспортного обслуговування, безпечність і своєчасність перевезення пасажирів можливе лише за умов створення ефективної системи економічної безпеки на залізниці, що і обумовлює актуальність теми. Підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту, як транспорту, що може забезпечити надійне, швидке та комфортне перевезення туристів, можливе лише при вирішенні проблем фінансово-економічного характеру, які покликана вирішувати система економічної безпеки підприємства.

Потреба в забезпеченні безпеки належить до основних аспектів діяльності будь-якого суб'єкта. Прагнення до безпеки стало основою об'єднання наших пращурів в співтовариства, формування силових структур (армії, поліції і численних служб охорони), зумовило утворення багатьох міжнародних організацій, покликаних забезпечувати безпеку існування людства. Слабкість системи безпеки будь-якого суб'єкту обертається для нього крахом, руйнуванням і знищенням матеріальних цінностей. Без належної уваги до безпеки суб'єкт стає нежиттєздатним [16].

З кінця 1990-х років почав розвиватися підхід, розроблений Г.В. Іващенко, за яким безпека розглядалась з точки зору діяльності суб'єкта як

умови його існування, що контролюються ним [7].

Якщо перенести цей підхід в економічну площину, то в основі економічної діяльності і, відповідно, будь-якого акту (дії) такої діяльності, як елементу її структури, лежить потреба (властивість суб'єкта, що проявляється у його відношенні до необхідних умов власного існування і усвідомлюванні їм відсутності необхідного).

На основі потреби виникає певне усвідомлення суб'єктом способів її задоволення. Таке усвідомлення базується в цілому на існуючих умовах реалізації його діяльності, і називається економічним інтересом.

На основі економічного інтересу суб'єкт формулює мету своєї основної діяльності як ідеальний образ бажаного результату. Для досягнення поставленої мети в існуючих умовах діяльності йде пошук відповідних засобів, важелів і інструментів. Акт такої діяльності завершується отриманням продукту від самої діяльності, який задовольняє потребу в ньому. Очевидним і природним є виникнення нової потреби, як правило, вже в розширеному виді, і цикл відтворення повторюється знову. Суб'єкт, що здійснює певну діяльність, має потребу в наявності здатності і можливості контролювати необхідні умови власного існування.

Важливою складовою умов існування суб'єкта виступають інші економічні суб'єкти (контрсуб'єкти, інтереси яких часто протилежні інтересам самого суб'єкта). Тому для суб'єкта необхідним і первинним є підвищення чи, як мінімум, підтримка рівня власної здатності контролювати умови існування.

За таких умов задачею суб'єкта є розширене відтворення і самозбереження, що є його ціллю, а необхідність такого відтворення в мінливому економічному середовищі стає його можливістю в подальшому існуванні, що означає його конкурентоспроможність і фінансову стійкість.

Перетворення можливості на дійсність можливе лише за існування необхідних для цього умов. Система взаємозв'язків суб'єкта і умов, в яких він існує, самореалізується і само зберігається, становить систему його діяльності.

Сукупність умов існування суб'єкта, якими він в процесі його економічної

діяльності може керувати і які він може в певній мірі контролювати, як в поточному періоді, так і в перспективі, є економічною безпекою даного суб'єкта, безпекою його економічної діяльності. Трактують безпеку як безпеку самої діяльності дає змогу класифікувати її в залежності від останньої. У філософсько-соціологічній літературі вже викладені результати роботи учених по науковій типологізації діяльності за різними аспектами, цілком достатні для того, щоб дати змогу класифікувати види безпеки.

Подібної думки і Ярочкін В. І., який зазначає, що завдання безпеки полягає, насамперед, у формуванні умов, що забезпечують стабільний, прогресивний розвиток суб'єкта, збереження, зміцнення і збагачення його існування, тобто захищеності якісного стану системи стосунків, що забезпечують прогресивний розвиток даного суб'єкта [16].

Системний підхід до дослідження проблеми безпеки зумовлює усвідомлення системної природи цього явища і, отже, необхідності системного підходу до його дослідження. При такому підході суть і міра безпеки суб'єкта знаходяться в прямій залежності від функціонування усіх його структур-елементів. В результаті система самої безпеки набуває складної структури, в якій можна виділити складові компоненти і підсистеми [16, 2].

В сучасній теорії виділяють декілька напрямків (підходів) визначення економічної безпеки підприємства: стратегічний, ресурсно-функціональний, ринковий і кримінальний (табл. 1) [6]. Слід відзначити, що в основі існування цих підходів лежать такі категорії, як діяльність, потреба, результат, і які, як вже зазначалось, є ключовими моментами в феномені «безпека». Тому нерідко різні підходи трактування співіснують на стиці один з одним, що заважає їх розмежувати і відділити один від одного. Це пояснює той факт, чому одні науковці зазначають існування цих підходів, а інші делікатно уникають цього.

Підходи щодо вивчення поняття «економічна безпека підприємства»

Підход	Аспект феномену безпеки	Підвиди трактування
Стратегічний Ринковий Кримінальний	Міра захищеності	Міра захищеності, яка дозволяє об'єкту зберігати свою суть і цілісність в умовах цілеспрямованої руйнівної дії ззовні або в самому об'єкті.
		Міра захищеності середовища
Ресурсно-функціональний Стратегічний Кримінальний	Стан	Стан, при якому не погрожує небезпека
		Динамічно стійкий стан по відношенню до несприятливих дій і діяльність по захисту і забезпеченню від внутрішніх і зовнішніх погроз
		Стан, тенденції розвитку (у тому числі латентні) і умови життєдіяльності суб'єкта, його структур, інститутів і встановлень, при яких забезпечується збереження їх якісної визначеності з об'єктивно обумовленими інноваціями в ній і вільне, таке, що відповідає власній природі і нею визначуваною функціонування
		Стан, при якому ризик збитку, шкоди або збиток обмежений допустимим рівнем
		Такий стан складної системи, коли дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до погіршення системи або до неможливості її функціонування і розвитку
		Стан об'єкту, в якому йому не може бути нанесено істотного збитку або шкоди, і властивість об'єкту, що характеризує його здатність не заподіювати іншим об'єктам істотний збиток або шкоду.
Кримінальний Ринковий	Відсутність небезпеки	
Стратегічний Ринковий Кримінальний	Захищеність	Захищеність і забезпеченість життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх погроз
		Захищеність об'єкту від небезпек системою організаційних заходів при створенні необхідних умов для нормального функціонування і дотримання встановлених режимів
Кримінальний Стратегічний	Здатність зберігати свою суть	
Ресурсно-функціональний Стратегічний Ринковий	Тип динамічної рівноваги підтримки важливих для збереження системи параметрів в допустимих межах	
Ринковий Кримінальний Стратегічний Ресурсно-функціональний	Умови існування суб'єкта, контрольовані ним	

Обзор визначення поняття «система економічної безпеки підприємства»

Автор	Критичні елементи системи	Мета утворення системи	Умови існування системи
Ярочкін В.І. [16, С. 5].	Організована сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів і заходів	Забезпечують захист важливих інтересів особистості, підприємства і країни	Захист від зовнішніх і внутрішніх загроз
Тумар М.Б. [13, С. 119]	Сукупність заходів	Досягнення визначених цілей	Генерування заходів з урахуванням їх взаємозв'язку
Пономарьов В.П. [11, С. 6]	Комплекс заходів	Забезпечення стабільного розвитку підприємства	Створення сприятливих умов, нейтралізація і ліквідації зовнішніх і внутрішніх загроз
Пономаренко А.І [10], Орлов П.І., Духов В.Є. [3]	Сукупність об'єкта, засобів захисту, нормативної бази та організаційних структур її здійснення.	Забезпечення стабільного розвитку підприємства	Захист від зовнішніх та внутрішніх загроз
Кім Ю.Г. [14, С. 11]	Комплекс організаційно-управлінських, технологічних, технічних, профілактичних і маркетингових заходів	Кількісна і якісна реалізацію захисту інтересів підприємства	Захист від зовнішніх та внутрішніх загроз
Камлик М.І. [4]	Комплекс взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними суб'єктами господарювання	Захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави та забезпечення економічного росту у майбутньому.	Захист від протиправних дій з боку реальних або потенційних осіб істотних та від істотних економічних утрат
Франчук В.І. [16, С. 155]	Сукупність необхідних взаємопов'язаних елементів та їх діяльність	Захист корпоративних економічних інтересів і загалом створення безпечних умов для розвитку підприємства	Протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам
Коробчинський О.Л. [5, С. 41]	Взаємозв'язана сукупність спеціальних структур, засобів, методів і заходів	Захист бізнесу та забезпечення його безпеки	Захист від незаконних посягань та матеріальних чи інших збитків

Незважаючи на неоднорідність опису кожного з компонентів видно, що всі ці визначення є синонімічними і достатньо чітко відображають сутність відповідної ознаки. З наведених визначень можна зробити висновок, що на загальному рівні система являє собою певний комплекс, що складається з певних елементів, які разом утворюють певну єдність. Система економічної безпеки підприємства виступає як постійно діюча взаємоузгоджена сукупність, яка забезпечує її безпечний стан та розвиток підприємства у необхідному, визначеному напрямку. У табл.2 приведено найбільш поширені визначення поняття «система економічної безпеки підприємства».

Отже, проведений аналіз споріднених понять з поняттям системи економічної безпеки підприємства показав причини в розгалуженості трактування даного поняття і дає змогу звузити характеристику поняття системи економічної безпеки підприємства за умов чіткого визначення сукупності заходів, методів, важелів, за допомогою яких функціонування підприємства і стан його ресурсів будуть відповідати його стратегічній меті і відповідним поточним задачам і завданням, які необхідно вирішити у зв'язку зі стратегією підприємства. Аналіз різних підходів щодо визначення суті економічної безпеки показав, що в будь-якому разі підприємство стикається у своїй діяльності з проблемою існування певної множини загроз, які, як і діяльність підприємства, є специфічною у кожному конкретному випадку. Рівень економічної безпеки підприємства характеризується не менше залежить також і від того, наскільки ефективно службам даного підприємства вдається запобігати загрозам й усувати збитки від негативних впливів на різні аспекти економічної безпеки).

Таким чином, загрозою можна вважати потенційну можливість настання небезпеки; можливість завдання шкоди суб'єктам господарської діяльності природними чи суб'єктивними факторами, пов'язаних із недобросовісною конкуренцією, і які можуть спричинити, реальні або потенційні втрати для організації. Загрози економічній безпеці підприємництва тісно пов'язані із характеристикою середовища підприємництва і ризиками [12, С. 207].

Класифікація загроз і ризиків для системи економічної безпеки підприємства
залежно від підходу до визначення її суті

Підхід	Характеристика загрози	Прояв загрози	Ризики
Стратегічний підхід	Відсутність чи недостатність стану захищеності від зовнішніх і/або внутрішніх факторів	<ul style="list-style-type: none"> • неефективність використання ресурсів; • несвоєчасність диверсифікації ризиків; • неефективність адаптації системи; • неефективність захисту від негативних зовнішніх чи внутрішніх чинників. 	<ul style="list-style-type: none"> • Виробничі • Торговельні • Інфляційний (ризик втраченої вигоди, ризик зниження прибутковості, ризик прямих фінансових витрат) • Ліквідності • Кредитний • Інвестиційний • Майновий • Ризик банкрутства • Форс-мажор • Податковий ризик • Політичний ризик • Інформаційний • Транспортні • Технологічний • Інноваційний • Ризики керування
Кримінальний підхід	Відсутність чи недостатність захисту від економічних злочинів, чи злочинів, що мають економічний ефект	<ul style="list-style-type: none"> • недостатність протистояння економічним злочинам; • відсутність чи недостатність захисту від економічних злочинів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Майновий • Торговельний • Інформаційний • Транспортні • Ризики керування
Ресурсно-функціональний підхід	Неефективність використання ресурсів і/або потенціалу за функціональними складовими	<ul style="list-style-type: none"> • неефективність використання і забезпечення ресурсів певної функціональної складової; • незабезпечення стабільності функціонування за певною складовою. 	<ul style="list-style-type: none"> • Технологічний • Інноваційний • Інвестиційний • Ризик керування • Фінансові • Екологічний • Виробничі • Торговельні • Інфляційний • Ліквідності • Кредитний • Майновий • Ризик банкрутства • Політичний ризик
Ринковий підхід	Недостатність чи відсутність ринкових переваг	<ul style="list-style-type: none"> • невідповідність ресурсів і потенціалу підприємства до його стратегії і мети; • неефективне використання конкурентних переваг. 	<ul style="list-style-type: none"> • Господарський • Інформаційний • Ризик конкурентної боротьби • Інвестиційний • Технологічний • Ризики керування

В рамках кожного підходу щодо визначення суті економічної безпеки підприємства можна виділити наступні ризики і загрози, наведені в табл.3. На нашу думку, різниці між ризиком та загрозою полягає в тому, що ризик є більш комплексним поняттям і існує тільки тоді, коли поєднуються загроза і вразливість.

Розуміння суті кожного конкретного виду ризику системи економічної безпеки дає уявлення про фактор чи множину факторів, які є причинами його появи, і це дозволяє співставити оцінку ступеня ймовірності виникнення з розміром можливих фінансових втрат по даному виду ризику до динаміки відповідного фактора [1].

Дослідження показало, що в процесі управління системою економічної безпеки підприємства залізничного транспорту доцільно управляти ризиками, які безпосередньо впливають на фінансову рівновагу, стійкість, платоспроможність і ліквідність підприємства, а саме фінансовими ризиками.

Ризик зниження фінансової стійкості для залізничного транспорту має досить вагомe місце, але не у такій мірі, як для комерційних підприємств, бо підприємства залізничного транспорту відносяться до державних структур. Ризик неплатоспроможності підприємства є досить актуальним для залізничного транспорту, з огляду на те, що деякі види перевезень, зокрема пасажирські, є збитковими. Інфляція має незначний вплив на результати фінансово-господарської діяльності залізниці, адже діяльність залізниці має стратегічно важливий характер з соціальним аспектом для держави, що передбачає незначне підвищення тарифів, які вже і так високі для більшості українців. Кредитний ризик досить актуальний для підприємств залізничного транспорту, бо досить часто в ході провадження своєї діяльності підприємства стикаються з обставинами, за яких вони вимушені закуповувати обладнання, матеріали та інше, а розрахунки за закупівлями відбуваються набагато пізніше. Крім того, досить часто виникають ситуації, коли підприємства залізничного транспорту надають послуги іншими підприємствам, а розрахунок відбувається пізніше. Залізниці сплачують досить велику кількість різних податків, що

значною мірою впливає на їх фінансові результати, через що зміни у податковому законодавстві можуть викликати небажані зміни у діяльності підприємства. Діяльності Укрзалізниці притаманні ризики адміністративно-законодавчого характеру, що пояснюється обмеженням державою темпів зростання тарифів на перевезення і визначення рівня індексації тарифів на послуги. Серед технологічних ризиків, притаманних залізницям, є ризик невідповідності її інфраструктури до рухомого складу, що пояснюється значним зносом та високим середнім віком основних виробничих фондів.

Згідно з оприлюдненим Державною службою статистики України матеріалу «Вартість основних засобів у 2000-2010 роках», ступінь зносу основних засобів в українській економіці досягла 74,9 %. Гірше за все справи йдуть у сфері «діяльності транспорту та зв'язку», де ступінь зносу досягла 94,4 %. У квітні 2011 року «Укрзалізниця» визнала, що знос її локомотивного парку досяг 80 %. У травні з'явилися дані, що знос тепловозного парку становить взагалі 97 %, а електровозів – 90 %.

Всі ці наслідки можна розглядати зі сторони внутрішнього ризику підприємства, для якого характерні фінансові прорахунки, неефективна організація праці співробітників, сумнівні морально-етичні принципи, недостатня адаптивність підприємства до змін навколишнього економічного середовища, відсутність ефективного маркетингу, неефективна структура активів, некваліфікований фінансовий менеджмент, невірна оцінка господарських партнерів тощо.

Висновки. Отже, розробка та впровадження комплексу заходів щодо ефективного попередження та захисту від загроз і ризиків, що є основою системи економічної безпеки підприємства залізничного транспорту, а відповідно створення таким чином кращих умов його існування, дозволить підвищити економічну ефективність діяльності підприємства залізничного транспорту та забезпечить реалізацію його основних інтересів, цілей та мети, що забезпечить надійність, ефективність та якість надання послуг перевезень пасажиром.

Література

1. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками [Текст] / И.А. Бланк.- К.: Ника-Центр, 2005.- 600 с.
2. Чмыхало А.Ю. Социальная безопасность [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://kurs.ido.tpu.ru/courses/social_safety/tema1.htm
3. Иващенко Г.В. О понятии «безопасность» [Электронный ресурс] // Теоретический журнал Credo., 2000 г., № 24. – Режим доступа: www.credo.osu.ru
4. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навч. посібник. – К.: Атака, 2005. – 432с.
5. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О.Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4 . – С. 41-45.
6. Корчевська Л.О. Методологічні питання економічної безпеки підприємства./ Корчевська Л.О., Жосан Г.В. – Вісник економіки і промисловості. –№ 29. - С. 108-110.
7. Кулиев И. О. оглу Поняття і зміст терміну «безпека» / И.О. оглу Кулиев, С. Х. кызы Муршудова // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. Корецького В.М. НАН України. - Київ, 2009. - Вип. 44. - С. 173-180.
8. Лесков М.А. Гомеостатические процессы и теория безопасности / М.А. Лесков // Безопасность. 1994.- №4.- С.66 - 72.
9. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми: Навчальний посібник. – Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2004. – 284 с.
10. Пономаренко А.І. Система економічної безпеки фірми / А.І. Пономаренко // Шлях України до економічної безпеки : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. – 302 с.
11. Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки: Автореф. дис. канд. екон. наук: 09.06.01 /Східноукраїнський державний університет. Луганськ. 2000. – 27 с.
12. Судакова О. І. «Формування належного рівня економічної безпеки підприємства» [Електронний ресурс] / Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. – Д., 2007. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com//Economics/18084.doc.htm>
13. Тумар М.Б. Основи економічної безпеки підприємства: навч. посіб. / М.Б. Тумар. - К.: «Хай-Тек Прес», 2008. - 232 с.
14. Управління системою фінансової безпеки підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 21.04.02 [Електронний ресурс] / Ю.Г. Кім; Вищ. навч. закл. "Ун-т економіки та права "КРОК". – К., 2009. – 21 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
15. Франчук В.І. Теоретична модель забезпечення економічної безпеки агропромислових підприємств [Електронний ресурс] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. Вип. 20.8. – С. 155-162. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

16. Ярочкин В. И. Секьюритология - наука про безпеку життєдіяльності. [Електронний ресурс] / Монографія - М.: Вісь-89, 2000. 399 с. - Режим доступу: <http://kiev-security.org.ua/>

Почечун Е.И. РОЛЬ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ПЕРЕВОЗКАХ ПАССАЖИРОВ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

В статье обоснована необходимость формирования эффективной системы экономической безопасности предприятия железнодорожного транспорта с целью повышение качества, комфорта и безопасности пассажиров.

Ключевые слова: *безопасность, риск, угроза, система экономической безопасности предприятия, железная дорога, системный подход.*

Почечун О.І. РОЛЬ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ПЕРЕВЕЗЕННЯХ ПАСАЖИРІВ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

У статті обґрунтована необхідність формування ефективної системи економічної безпеки підприємства залізничного транспорту з метою підвищення якості, комфорту та безпеки перевезень пасажирів.

Ключові слова: *безпека, ризик, загроза, система економічної безпеки підприємства, залізниця, системний підхід.*

Рочечун О.І. ROLE OF ECONOMIC SECURITY SYSTEM IN PASSENGERS' TRANSPORTATIONS BY RAILWAY TRANSPORT

In the article we substantiated the necessity of forming the effective economic security system of railway enterprises, which is a crucial factor for the purpose to provide comfortable, safe and high-quality transportations of passengers.

Keywords: *safety, risk, threat, economic security system of enterprise, railway, system approach.*